

„TOT NORODUL BUCUREȘTILOR“ ÎN LUPȚA PENTRU DREPTATE SOCIALĂ ȘI LIBERTATEA PATRIEI (SEC. AL XVIII-LEA)

de dr. PANAIT I. PANAIT

Infringerea de la Vadul Hușilor din iunie 1711, urmată de retragerea lui Dimitrie Cantemir peste hotare, a permis Porții otomane să impună Moldovei un nou sistem de investire a domnului țării prin alegerea acestuia, de cele mai multe ori, din clientela Fanarului. Criza politică se anunțase în Moldova încă de la sfârșitul sec. al XVII-lea și în primul deceniu al veacului următor, prin succesiunea unor domnii extrem de scurte. Mazilirea lui Constantin vodă Brîncoveanu și cele douăzeci și una de luni de ședere în tron a lui Ștefan Cantacuzino au împins Țara Românească pe același făgaș. Înalții dregători otomani prefără să propună padișahului persoane istambuliote cunoscute pentru serviciile aduse imperiului pe cale economică sau diplomatică. Domniile pămîntene, compromise în fața Sublimei Porți, au fost înlocuite astfel prin instalarea în fruntea țării a unor emisari aleși din populația greacă a Istanbulului. Analizat în ansamblu, regimul fanariot se prezintă ca o soluție menită să asigure autoritatea otomană în cele două țări extracarpătice în condițiile instabilității Puterii Semilunii exprimată prin schimbarea, timp de un sfert de veac, a 25 mari viziri¹ și a accentuării politicii românești de ieșire din raporturile stabilite cu Poarta. El a marcat o etapă de accentuare a dependenței față de puterea otomană prin creșterea obligațiilor economice², prin știrbirea autorității politice și îndeosebi prin accentuarea exploatării. Așa cum s-a observat mai demult, regimul fanariot a fost reprezentat nu numai prin elemente grecești, puse în serviciile Topkapiului, ci și de unii domni descendenți ai familiilor autohtone, sau de înalți demnitari români puși de către otomani în fruntea uneia din cele două țări dunărene. Constantin și fratele său Ștefan Racoviță au fost urmașii lui Mihai vodă Racoviță, pe cînd Ion Calimachi era descendent al unei familii răzășești din Moldova și, îndeplinind cu pricepere tot felul de îndatoriri diplomatice ale țării sale la Istanbul, și-a atras, la bătrînețe, cinstea de a sta în scaunul

¹ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu*, București, 1969, p. 399.

² După 1730 haraciul Țării Românești a crescut vertiginos. La jumătatea sec. al XVIII-lea Țara Românească plătea Porții Otomane sume mai mari de 1.930.113 lei, cf. M. Berza, *Variațiile exploatării Țării Românești de către Poarta Otomană în sec. XVI—XVIII*, în „Studii”, XI, 1958, 2, p. 68.

domnesc de la Iași în plin secol fanariot. Ghiculeștii, la rîndul lor, erau deja naturalizați atunci cînd Matei vodă sau Scarlat vodă primesc înaltele demnități. Practic, nici domnii proveniți din orașul bosforan nu erau toți porniți din cartierul Fanar ce flanchează malul estic al Cornului de Aur. Alexandru Ipsilanti avea proprietăți la Kuruceșme, Constantin Moruzi la Arnăutköy, localitate care adăpostea și casele lui Scarlat Callimachi, la Tarabya și-au avut palatele Nicolae Mavrogheni, Șuțuleștii, Alexandru Moruzi ș.a. Cei mai mulți dintre domnii numiți de Înalta Poartă, pînă în anul 1821 în Moldova și Țara Românească, erau însă legați direct de cartierul Fanar. De aici și denumirea întregului sistem politic impus țărilor române timp de unsprezece decenii.

Bazat pe principiul recunoașterii domnitorului ca simplu slujbaş al sultanului și mai puțin de reprezentant al poporului, regimul fanariot a întîmpinat de la bun început opoziția românilor. Această opoziție nu a făcut distincție între domnii autohtoni și cei străini, veniți pentru prima oară de pe malul Bosforului la Iași sau București. Ea a vizat regimul care afecta pe plan economic, social și politic atît interesele de clasă, cît și pe cele personale. Se regăsesc în această atitudine unele elemente care definesc poziția transilvănenilor față de dorința imperiilor de a se stabili în orașele intracarpătice la sfîrșitul celui de-al XVII-lea veac. Este vorba, în primul rînd, de caracterul de masă al rezistenței, de formele de manifestare care culminează cu ridicări armate, de metodele de reprimare brutală practicate de cele două imperii direct sau prin emisarii lor.

Centrul cel mai important al rezistenței antifanariote l-a constituit Bucureștii, capitala domnilor Țării Românești. De fapt cele dintîi manifestări ale ridicării bucureștenilor s-au declanșat în primul an al domniei întîia în Țara Românească a lui Nicolae Mavrocordat. În desfășurarea evenimentelor din vara și toamna anului 1716 se vedește faptul că adversitatea localnicilor nu viza atît pe noul domn, el însuși descendent pe linie feminină din Alexandru vodă Iliăș³, și nici practicile sale lipsite de timpul convenit aplicării lor, ci sistemul impus de către turci de a numi domn fără consultarea divanului țării. Evenimentele sînt astăzi pe deplin clarificate. La începutul lui septembrie 1716 o veste falsă lansată de Antim Ivireanu, mitropolitul țării, îl determină pe Nicolae vodă Mavrocordat să părăsească orașul de reședință pentru a se refugia la pașalele dunărene⁴. În timpul absenței acestuia, înaltul prelat strînge la Mitropolie „o seamă de boieri mazili” cu care face „sfaturi împotriva domnului”. Ei doreau în primul rînd domn pămîntean, funcție în care propuneau pe Gheorghe Cantacuzino, nevîrstnicul fiu la moartea lui Șerban vodă⁵. Planul lui Antim, cu larg ecou în rîndul mării și micii boierimi, nu a putut căpăta rezolvarea scontată din cauza revenirii neașteptate a domnului fugar, ajutat de detașamente otomane. Cîțiva boieri au fost uciși, alții au luat drumul surghiunului, printre aceștia

³ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 246.

⁴ Del Chiaro, *Istoria dele moderne rivoluzioni della Valachia*, București, 1914, p. 195.

⁵ Panait I. Panait, *Aspecte din lupta populației bucureștene împotriva regimului turco-fanariot (1716—1821)*, București, 1962, p. 19.

aflindu-se și fostul mitropolit, care va fi ucis în apropiere de Edirne. Pentru a înspăimînta pe orașeni, Nicolae Mavrocordat a întărit cele două porți ale Curții domnești cu piese de artilerie. Toate aceste măsuri au rămas însă fără efectul scontat căci, în noaptea de 13-14 noiembrie același an, o companie din armata imperialilor însoțită de către Barbul Serdarul și alți boieri, strecurându-se pînă la București, reușește să ia captiv pe vodă și familia lui și-i expediază la Sibiu⁶. Cronica, datorată lui Mitrofan Grigoraș, relatează faptul că „toată plebea hrăpărează și ucigașe din București s-a unit cu dușmanii (imperialii — n.n.) și se putea vedea pretutindeni în București curgînd șiroaie de sînge mînjind pămîntul : nimic nu era în stare să scape pe cei urmăriți ; ei nu puteau să se ascundă nici în case, nici în prăvălii, nici în mănăstiri, nici în hanuri“⁷. De la marea răscoală din 1655, ridicarea bucureștenilor petrecută în toamna anului 1716 este cea mai puternică. Ea îmbracă un caracter social și național, fiind îndreptată în primul rînd împotriva domniei și a camarilei sale, a forțelor otomane cantonate la București ; în același timp răzvrătirea din noiembrie 1716 marchează începutul unei serii de ample ridicări populare care urmăreau, în ultimă instanță, lichidarea regimului fanariot în Țara Românească și Moldova. Rezultatul acesta final se prezintă ca efect al colaborării tuturor claselor și păturilor sociale interesate, din motive proprii fiecăreia, în abolirea sistemului fanariot. Forța hotărîtoare a reprezentat-o orașenimea, țaranii din jurul orașului de reședință, micii boieri, care prin acțiuni de masă au impus Porții repetate schimbări de domnie. Participarea acestor forțe, lipsite de cele mai multe ori de un program clar, era determinată de creșterea birurilor, de înmulțirea abuzurilor și de adoptarea unui procedeu de ridicare generală. Primele informații asupra acestei noi forme de luptă sint legate de evenimentele din timpul scurtei domnii a lui Matei Ghica. Opoziția unei părți a marii boierimi față de măsurile tinărului domn de-a numi în dregătorii mai mult elemente țarigrădene a determinat Sublima Poartă să trimită la București un înalt dregător. Capugi-bașa Hagî Mustafa s-a stabilit chiar la Curtea domnească. La vestea prezenței acestui înalt oaspete „tot norodul Bucureștilor s-a ridicat cu împotrivire față de domn“⁸. Cronica de familie a Ghiculeștilor atribuie chemarea de a merge „cu toții la capugi-bașa“⁹ cărturarului mitropolit Neofit, al cărui sfîrșit se va petrece scurtă vreme mai tîrziu. Cert este faptul că în ziua de 21 mai 1753 ulițele orașului se aflau sub autoritatea maselor populare. Atitudinea fermă a bucureștenilor a făcut ca Barbu Văcărescu, Ștefan Văcărescu vel logofăt, precum și alți boieri apropiați domnitorului, „văzînd minia mulțimii, de frică au fost siliți și ei să

⁶ *Istoria Țării Românești*, ediție de C. Grecescu, București, 1959, p. 128 ; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ediție de C. Grecescu, București, 1963, p. 231.

⁷ Mitrofan Grigoraș, *Cronica*, în D. Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. II, București, 1939, p. 444.

⁸ Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ediție de N. Iorga, București, 1902, p. 122.

⁹ *Cronica Ghiculeștilor*, ediție de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, 1965, p. 661.

împărtășească părerea celor mulți“¹⁰. Bucureștenii încriminau faptele lui Iordachi hatmanul, socrul lui vodă, pe cele ale lui Nicolachi Rusăt, cumnatul lui Matei vodă, precum și atitudinea agăi Dumitrașcu Balasachi. Pentru a restabili liniștea Poarta Otomană a hotărât mutarea lui Matei Ghica în Moldova și aducerea la București a fostului uns la Iași, Constantin Cehan Racoviță. Ambasadorul olandez la Istanbul informa la 3 iulie 1753 că în urma plîngerilor muntenilor Matei vodă a trecut în Moldova, iar la București a fost adus Racoviță¹¹. A fost prima soluție de acest gen la care au recurs dregătorii otomani în fața acțiunii maselelor bucureștene. Ea va fi urmată, și în deceniile următoare, de alte măsuri care vor scoate din scaunul domnesc pe acei domni huliți de români. Este vorba în primul rînd de Constantin Racoviță, pe care izvoarele de familie îl descriu lipsit de preocupările domniei. În acest climat marii boieri s-au constituit în două mari facțiuni, fiecare luptînd pentru obținerea dregătoriilor țării și ambele pronunțîndu-se contra boierilor greci. Metoda elementelor feudale conduse de Barbu și Ștefan Văcărescu, de episcopul de Rîmnic ș.a. a fost trimiterea de pîră la Istanbul. Dar domnul de joacă acest plan urcînd în dregătorii pe unii din rivalii săi. El acceptă chiar, în fapt de iarnă, alungarea unor boieri greci, numirea de chehalele dintre români ș.a. Dar plîngerile au continuat și Constantin Racoviță, cu asentimentul Porții, a procedat la arestarea unui lot de mari boieri. Sandu Bucșănescu, trimis capuchehaia, a fost întemnițat. Văcăreștii au fost surghiuniți la Famagusta în Cipru, unde-1 va ajunge sfîrșitul pe Barbu. Timp de patru luni unii au stat captivi „în temniță cu hoții și cu ucigașii, fără așternut, bîgîndu-i în fiare de picioare și cu lanțuri de gît“¹². În aceste condiții intervin masele populare bucureștene. La 28 ianuarie 1764 cronicarul consemnează că „s-a sculat tot norodul Bucureștilor asupra domnului și mergînd la temniță a scos și pe toți boierii pe cari vîzîndu-i norodul așa legați în lanțuri și în fiare și mai mult s-a invitat și a mers o parte de norod la capigibașa cu jalbă, iar altă parte la Curtea domnească“¹³. Constantin Racoviță, surprins de această răzvrătire a bucureștenilor, s-a sinucis¹⁴, permițînd Porții să numească în scaunul Țării Românești pe fratele celui decedat, pe Ștefan Racoviță. Frămîntările au continuat în București cu și mai mare amploare. Marii boieri, proveniți din familiile Brîncoveanu, Ghica, Moruzi, Văcărescu, Dudescu, numiți de către un contemporan „adevărați patrioți“¹⁵, caută să beneficieze de puternica efervescentă populară îndreptînd-o împotriva domnilor fanarioți. Scindarea boierimii în două categorii: unii așa-ziși pămînteni și alții nou-sosiți în țară a creat posibilitatea ca Poarta să sporească în mod abuziv obligațiile locuitorilor valahi. Dacă Nicolae Mavrocordat plătea în prima lui domnie 150.000 lei, fiului său Constantin i se adaugă mai întîi 100.000, apoi încă

¹⁰ *Ibidem*, p. 061.

¹¹ *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 44, n. 1.

¹² Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, VII, p. 186.

¹³ *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 137.

¹⁴ Hurmuzachi, XIV/2, p. 1163.

¹⁵ Protosinghelul Naum Rîmniceanu, *Despre originea românilor*, în C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, București, 1888, p. 244.

57.500 lei, pentru ca în vremea lui Ștefan Racoviță haraciul să urce cu încă 2000 lei, ajungând la 619 pungi¹⁶. Această puternică sporire a obligațiilor bănești s-a reflectat asupra întregii societăți românești și îndeosebi a maselor populare. Banul Mihai Cantacuzino relatează că „prin țară și în București gema norodul de acele grele biruri, silindu-i cu bătaii, cu legături, cu patimi pentru luarea acelor mulți bani, pînă la atîta cît mulți au și murit de bătaii“¹⁷. La mijlocul sec. al XVIII-lea ostilitatea antifanariotă cuprindea satele și orașele țării, cunoscînd la București forme vehemente, accentuate și datorită măsurilor impuse de unii demnitari, cel mai reprezentativ dintre aceștia fiind Stavrache, fiul cunoscutului medic grec țarigrădean cu același nume.

Numirea lui Ștefan Racoviță a intervenit în perioada cînd spiritele erau încă agitate. Un raport olandez consemnează faptul că noul domn a trebuit să rămînă două săptămîni la Kucikioi „din cauza revoltei izbucnite în Țara Românească“¹⁸. Un alt izvor precizează că răscoala a izbucnit „între boierii și alții din țara aceia“ (Țara Românească)¹⁹. Se declarase pe fondul mișcărilor populare ofensiva pentru obținerea tronului de către boierii autohtoni. Dar momentul nu a putut fi fructificat. Ștefan Racoviță a hotărît uciderea a doi dregători pentru a liniști masele populare. La sfîrșitul lunii aprilie stolnicul Ștefanache Cremidi a fost spînzurat, iar medelnicerul Iordache Băjescu decapitat „la poarta domnească de jos a Curții“²⁰. Răfuiala între domnia fanariotă, mase și boieri a continuat. Ștefan Racoviță, îndemnat de Stavrache, întemnițează optsprezece mari boieri care refuzaseră să-l sprijine la obținerea sumelor mărite de către turci. Cei închiși la 2 ianuarie 1765 erau cunoscuți în viața politică a țării: Constantin și Nicolae Dudescu, Pîrvu și Mihai Cantacuzino, vornicul Racoviță, Pană Știrbei, Pană Filipescu, Ioan Bălăceanu, Grigore Băleanu, Pantazi, Cîmpineanu ș.a.²¹. Dar mulți dintre acești întemnițați, o întemnițare mai boierească de data aceasta, aveau relații cu pașalele de la Dunăre sau cu Sublima Poartă. De aceea știrile devin tot mai alarmante pentru domn. Cu ajutorul pungilor cu aur el rezistă ofensivei rivalilor. Adversitatea maselor populare se exteriorizează atît în capitală, cît și în țară sub diferite forme. Dintr-un hrisov emis de domnie la 22 martie 1765 rezultă că locuitorii satelor vlăscene Pătroaia și Prisăceni încălcau cu vitele lor pădurile și islazurile mitropoliei²². Robii de pe moșia mănăstirii Gilmeilor au devastat în 1765 pivnițele mănăstirii, amenințîndu-l pe egumen²³. Documente contemporane vorbesc despre fuga a peste 15.000 de oameni în sudul Dunării²⁴, cifră desigur exagerată. La rîndul său, pașa din Vidin raporta că 70.000 de familii din Țara Românească au trecut munții în Transilvania²⁵,

¹⁶ *Studii și materiale de istorie medie*, II, București, 1957, p. 42—43.

¹⁷ *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 142.

¹⁸ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, p. 22.

¹⁹ *Idem*, *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre*, II, p. 21.

²⁰ *Hurmuzaki*, XIV/2, p. 1169.

²¹ *Ibidem*, p. 1179.

²² *Arh. St.*, București, Fond. Mitrop. Buc., 289/24.

²³ *Ibidem*, 286/105.

²⁴ Gen. M. N. Cehan, *Familia Racoviță Cehan*, p. 145.

²⁵ *Hurmuzaki*, XIV/2, p. 1176.

număr și acesta nereal. Criza politică a determinat guvernul Transilvaniei să interzică Brașovului corespondența cu Țara Românească²⁶. Ștefan Racoviță a sporit de la 300 de lei turcești la 1300 rufetul scheienilor²⁷, lovind în felul acesta și interesele negustorilor români din Transilvania. Toate aceste situații au contribuit la o nouă răscoală, în fruntea căreia se aflau breslele bucureștene. Evenimentul s-a desfășurat conform practicilor de-acum cunoscute. În ziua de 13 mai 1765 la dangătul clopotelor „s-au sculat toți bucureștenii cu împotrivire“²⁸. După asigurarea apărării Curtii, domnul însuși, în fruntea arnăuților și a efectivului otoman, s-a năpustit asupra răsculaților. Trei dintre aceștia : un bogasier, un croitor și un rob au fost decapitați.

Răscoala rufeturilor din mai 1765 este prima acțiune revoluționară a breslașilor bucureșteni. Ea a determinat Poarta otomană să hotărască mazilirea lui Ștefan Racoviță. Plecarea acestuia, la 1 septembrie 1765, a avut loc în condițiile unor ample ridicări populare. *Genealogia Cantacuzinilor* relatează că „la ieșirea din București, s-a strâns tot norodul, strigînd, înjurîndu-l, blestemîndu-l și aruncînd în careta lui cu tină“²⁹.

Patru ani mai târziu, în noiembrie 1769 „norodul Bucureștilor s-a ridicat cu mic cu mare“ împotriva celor 5000 de ostași turci conăciți în oraș³⁰. Ostilitatea față de regimul fanariot a fost exprimată și de participării la întrunirea de la Mitropolie din august 1774, care au hotărît trimiterea stolnicului Dumitrache și a lui Constantin Cocorăscu să ceară Sublimei Porți încetarea numirii unor domni străini³¹. Ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea și începutul veacului următor au constituit o perioadă de accentuare a rezistenței antifanariote. Acest proces a culminat cu revoluția de la 1821, în urma căreia Imperiul otoman a fost nevoit să abandoneze regimul fanariot, revenind la alegerea unor domni pămînteni. Aportul populației bucureștene a fost esențial în această nouă decizie. Desfășurate pe fundalul descompunerii relațiilor feudale, marile acțiuni revoluționare bucureștene din sec. al XVIII-lea se definesc ca părți componente ale rezistenței poporului român împotriva apăsării străine.

„TOUT LE PEUPLE DE BUCAREST“ DANS LA LUTTE POUR LA JUSTICE SOCIALE ET LA LIBERTÉ DE LA PATRIE (XVIIIe S.)

Résumé

Ayant comme point de départ les chroniqueurs médiévaux et les documents émis aux XVIIIe—XIXe s. l'auteur présente des aspects significatifs des actions de masse de la population bucarestoise contre le régime des Phanariotes et de l'occupation étrangère.

²⁶ *Ibidem*, p. 1727.

²⁷ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc*, II, București, p. 23.

²⁸ *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 142.

²⁹ *Ibidem*, p. 145.

³⁰ *Ibidem*, p. 172.

³¹ Dan Berindei, *Orașul București reședință și capitală a Țării Românești, 1459—1862*, București, 1963, p. 123.

Sur la foi des sources de l'époque est mise en relief la participation de tout le peuple, le rôle décisif revenant aux habitants de la ville, artisans et commerçants, aux paysans des villages environnants auxquels se sont ralliés, dans des moments importants, des éléments progressistes appartenant à la féodalité, des boyards autochtones insatisfaits par la politique promue par les Phanariotes, a.d.s.

On fait ressortir le fait que les succès de la populations de Bucarest a eu des répercussions sur la vie économique et social-politique de la Valachie, trouvant un grand écho sur tout le territoire habité par les Roumains. Ce fait a contribué à l'élection de la ville de Bucarest comme capitale de l'Etat moderne de Roumanie.